

ТРЕТЕЙСЬКЕ СУДОЧИНСТВО В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Котвяковський Ю.О.

к.ю.н., старший викладач кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету
м. Суми, Україна

Третейське судочинство має глибокі традиції на українських землях та органічно притаманне вітчизняній правовій системі. Про це свідчить його генезис з часів Короткої редакції Руської правди і Литовських статутів, а також судочинства Запорізької Січі, яке майже було повністю побудоване на третейських засадах, до відповідного сучасного законодавства.

Початок новітнього періоду розвитку цього правового інституту традиційно пов'язується з прийняттям у 2004 р. Закону України «Про третейські суди». Цим законом було визначене право фізичних та юридичних осіб на звернення до третейського суду для вирішення спорів, що виникають з цивільних чи господарських правовідносин, встановлено категорії справ, які не підлягають розгляду третейськими судами, визначено порядок утворення третейських судів їх види, порядок укладання третейської угоди тощо.

Поряд з тим, механізми так званого «судового контролю» третейського судочинства були реалізовані шляхом включення до Цивільного процесуального та Господарського процесуального кодексів України розділів, що унормовували порядок оскарження рішень третейських судів та отримання дозволу на їх примусове виконання.

Варто відзначити, що положення даного закону поширюються виключно на правовідносини між резидентами України. Сфера альтернативного вирішення спорів з іноземним елементом врегульована Законом України «Про

міжнародний комерційний арбітраж» відповідно до якого функціонують Міжнародний комерційний арбітражний суд та Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України. Характеризуючи діяльність МКАС при ТПП України Голова Третейської палати України Т. Шепель відзначає, що саме до цієї юрисдикційної інституції існує найвища довіра українського бізнесу, оскільки стосовно неї відомо про відсутність зовнішніх впливів та корупції [4, 1].

Разом з тим, у сфері внутрішнього арбітражу склалась діаметрально протилежна ситуація. Вкрай невисока довіра населення та підприємницьких структур до третейських судів була обумовлена досить частим використанням їх як механізму для досягнення неправомірних цілей. Так, узагальнюючи практику застосування судами Закону України "Про третейські суди", суддя Верховного Суду України Л.І. Охрімчук, вказувала на непоодинокі випадки використання рішень третейських судів для відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення, всупереч встановленому законом мораторію, ухилення від оподаткування при здійсненні операцій з нерухомістю та ряду інших зловживань [2]. Водночас скасування рішення третейського суду є досить складним і допускається лише за чітко визначеним переліком підстав.

Наслідком такого становища стало внесення у 2009 році до Закону України «Про третейські суди» змін, у результаті яких із сфери третейського судочинства було вилучено ті категорії справ в яких спостерігалась найбільша кількість зловживань. Крім того, у 2011 р. заборона на розгляд третейськими судами була поширена на спори у справах щодо захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку (кредитної спілки), що становили значну кількість у масиві справ, які розглядались третейськими судами України.

Хоча внесення таких змін до законодавства було спрямоване на подолання численних зловживань у сфері арбітражу, вказані методи викликають сумнів. Більш доцільним видається подальше вдосконалення законодавства про третейські суди та процесуального законодавства у частині

регулювання взаємодії третейських судів з компетентними державними судами та механізмів судового контролю.

Розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів загалом та, зокрема, розширення переліку категорій справ, які можуть вирішуватися третейськими суддями було визначено Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки як один із заходів реформування судової системи [3].

Третейською палатою України розроблено законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про третейські суди», що крім іншого, передбачає зняття заборони на розгляд третейськими судами справ у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки, справ щодо захисту прав споживачів та ряду інших [5]. Проте на сьогоднішній день даний законопроект Верховною Радою України не розглядався.

Разом з тим, у редакції Цивільного процесуального кодексу України, що набула чинності в грудні 2017 року, було запроваджено нові, для правової системи України, механізми взаємодії третейських судів з державними судами. Так, на прохання третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу або за заявою сторони третейського (арбітражного) розгляду компетентний державний суд може витребувати необхідні для третейського розгляду докази, оглянути їх за місцезнаходженням, вжити заходів забезпечення позову та забезпечення доказів.

Такі заходи безперечно сприяють підвищенню ефективності третейського розгляду, проте, на нашу думку, є недостатніми для повноцінного становлення третейського судочинства як альтернативного способу врегулювання спорів.

В частині подальшого реформування арбітражу в Україні слушними видаються пропозиції голови Третейської палати України Т. Шепеля, викладені у Концепції вдосконалення роботи третейських судів з метою покращення якості третейського вирішення цивільних і господарських спорів. Зокрема, пропонується підвищити вимоги до організацій при яких можуть бути утворені третейські суди. Такими, на думку автора Концепції, можуть бути недержавні

неприбуткові організації, що здійснюють діяльність систематично і на постійній основі та здатні забезпечити третейський суд постійним приміщенням та надати інші матеріальні засоби для функціонування. Реєстрація постійно діючих арбітражних інституцій має здійснюватись Державною реєстраційною службою за попереднім рішенням колегіального органу, до компетенції якого має входити перевірка на відповідність вимогам до утворення третейського суду. Крім того, наголошується на необхідності визнання повної компетенції третейських судів щодо вирішення цивільних і господарських спорів, за винятком спорів обтяжених публічним елементом [12, 1]. Пропоновані заходи, з одного боку, зменшать кількість постійно діючих третейських судів в Україні, проте, з іншого боку, сприятимуть їх організаційному оформленню та підвищенню довіри до них з боку підприємницьких структур та населення.

Водночас досить важливим для захисту прав та законних інтересів учасників третейського розгляду є подальше вдосконалення засобів судового контролю третейського судочинства, якими є оскарження рішень третейських судів до компетентних державних судів та надання ними дозволу на примусове виконання таких рішень. Аналіз судової практики у цій категорії справ дозволяє зробити висновок про наявність значної кількості випадків неповідомлення відповідача про розгляд справи третейським судом, несвоечасного вручення третейського рішення. Поряд з тим, наявність відповідних порушень не є підставою для скасування третейського рішення відповідно до ч. 2 ст. 51 Закону України «Про третейські суди», що в свою чергу, не сприяє популярності третейського судочинства.

У зв'язку з викладеним вважаємо доцільним надання компетентним державним судам права скасовувати рішення третейських судів у разі, якщо справу розглянуто за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце засідання третейського суду.

Підсумовуючи варто зазначити, що на сьогоднішній день потенціал третейського судочинства, як альтернативного способу вирішення спорів, в

Україні у повній мірі не реалізовано. Водночас оперативність, компромісний характер та відносно невисока вартість публічних послуг у цій сфері дають підстави для висновку про його життєздатність. Повноцінне становлення третейського судочинства можливе за умови напрацювання та реалізації комплексу законодавчих і організаційних заходів спрямованих на забезпечення максимального захисту прав та законних інтересів учасників правовідносин, як на етапі створення третейських судів, так і на етапі розгляду ними конкретних справ та виконання рішень.

Література:

1. Концепція вдосконалення роботи третейських судів з метою покращення якості третейського вирішення цивільних і господарських спорів. Київ. Третейська палата України. 2017. URL: <https://tpu.kiev.ua/kontseptsiya-reformi-ta-rozvitku-arbitrazhnih-institutsiy-v-ukrayini-proekt/> (дата звернення: 12.05.2019).
2. Практика застосування судами Закону України "Про третейські суди". Верховний Суд України. Узагальнення від 11.02.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n_005700-09 (дата звернення: 12.05.2019).
3. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 року №276/2015. Офіційний вісник України: офіційне видання. 2015 №41. Ст. 1267
4. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 р. № 1701-IV. Дата оновлення: 05.10.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1701-15> (дата звернення: 12.05.2019).
5. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про третейські суди» URL: <https://tpu.kiev.ua/proekt-zmin-do-zakonu-ukrayini-pro-treteyski-sudi/> (дата звернення: 12.05.2019).
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 р.) // ВВР, 2017, № 48, ст.436